

Незаконне заволодіння транспортними засобами: характеристика основних детермінант

Посягання на автотранспортні засоби обумовлено певними характерними для цієї сфери факторами. В межах статті здійснено виділення груп факторів, які детермінують незаконне заволодіння транспортними засобами. При цьому, наголошується на тому, що найбільш ефективний аналіз факторів, що породжують незаконне заволодіння транспортних засобів, відбувається при врахуванні наявності корисливого мотиву у винної особи.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом; детермінація; фактори, що обумовлюють незаконне заволодіння транспортними засобами.

Посягательство на автотранспортные средства обусловлено определенными характерными для этой сферы факторами. В рамках статьи осуществлено выделение групп факторов, которые детерминируют незаконное завладение транспортными средствами. При этом, отмечается, что наиболее эффективный анализ факторов, порождающих незаконное завладение транспортных средств, происходит при учете наличия корыстного мотива у виновного лица.

Ключевые слова: незаконное завладение транспортным средством; детерминация; факторы, обуславливающие незаконное завладение транспортными средствами.

Infringement of the vehicles due to certain characteristic factors of this sphere. The selection carried out under Article groups of factors that determine the misappropriation of vehicles. At the same time, it notes that the most effective analysis of the factors that give rise to misappropriation of vehicles takes place, taking into account the presence of mercenary motives of the perpetrator.

Key words: misappropriation of vehicle; determination; factors that contribute to misappropriation of vehicles.

Однією з ключових кримінологічних проблем, що має важливе теоретичне і практичне значення, було і залишається вивчення детермінант злочинності, як в цілому, так і окремих її видів. Без такого вчення було б безглузде дослідження не лише даного явища, але і особи злочинця, проблем протидії злочинності та запобігання злочинам. Особливо актуальним воно стає в даний час, коли спостерігається загострення соціально-економічної обстановки в країні, має місце суттєве поширення кризових явищ в моральній сфері українського суспільства (при загальному визнанні моральних норм спостерігається пасивне відношення до їх виконання) і ускладнення показників злочинності при збереженні загальної тенденції до зниження її рівня.

Так, наприклад, загальний рівень поставлених на облік кримінальних правопорушень в Україні в 2013 році складав 563560, а вже в 2014 році — 529139 [1], що в свою чергу продемонструвало зниження загального рівня облікованих кримінальних правопорушень приблизно на 6,1%. В той же час, загальний рівень поставлених на облік незаконних заволодінь транспортними засобами в 2013 році складав 6794 кримінальних правопорушень, а вже в 2014 році — 12584. Тобто, мова йде про зростання майже на 85%. При цьому, необхідно наголосити на тому, що це найбільший рівень облікованих незаконних заволодінь транспортними засобами за останні п'ятнадцять років.

Вище зазначене свідчить про те, що тенденції існування та розвитку злочинності взагалі в Україні та незаконних заволодінь транспортними засобами окремо в певній мірі різняться.

Враховуючи викладене вище, **метою** нашої статті є визначення змісту характерних детермінантів, що обумовлюють незаконне заволодіння транспортними засобами в

Україні на сучасному етапі.

Розглядаючи детермінацію незаконного заволодіння транспортними засобами, необхідно зазначити, що тут завжди реалізується складний комплекс суб'єктивних (особистісних) і об'єктивних (ситуативних) взаємодіючих чинників, які мають різний характер.

Зважаючи на широкий діапазон факторів, що впливають на незаконне заволодіння транспортними засобами, в даному дослідженні ми обмежимось розглядом тих з них, які частіше негативно впливають на існування відповідних злочинів. При цьому вважаємо за доцільне розділити детермінанти злочинів за двома групами. До першої групи ми віднесли криміногенні фактори незаконного заволодіння транспортними засобами, що вчиняються без мети наживи (корисливої мети), а до другої – з метою наживи (продажу, розукомплектування, особистого користування). І хоча з кримінально-правової точки зору такий розподіл не має жодного значення, з кримінологічної – обґрунтований різними мотивами, а, отже, і різними детермінантами.

Переходячи до аналізу певних факторів, що обумовлюють незаконне заволодіння транспортним засобом без мети наживи, слід зазначити, що дане питання знайшло своє висвітлення в переважній більшості в працях російських кримінологів: А.В. Арендаренко [2], Л. М. Кисельовської [3], Ю.А. Панової [4], О.В. Фуніна [5] та деяких інших. В той же час, в опублікованих роботах знайшли віддзеркалення не всі чинники існування цього виду злочинів. Серед вітчизняних кримінологів це питання взагалі не знайшло свого висвітлення через особливості кримінально-правової конструкції складу злочину, закріпленого в ст. 289 КК України.

Найбільш продуктивним вважаємо оперування класифікацією криміногенних факторів за сферою їх виникнення. Відповідно до останньої зазвичай в кримінологічній літературі (з певною термінологічною поліваріативністю при збереженні єдиного змісту) виділяються наступні групи факторів: соціально-економічні, соціально-психологічні (соціально-культурні), організаційно-управлінські, правові.

До основних соціально-економічних детермінант вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами без мети наживи можна віднести:

- безробіття;
- незайнятість великого числа молоді;
- падіння рівня життя, економічне розшарування населення.

Слід зазначити, що на відміну від незаконного заволодіння транспортними засобами, що вчиняється з метою наживи, для заволодіння, яке здійснюється без такої мети соціально-економічні детермінанти відіграють роль віддалених умов. Як вказував академік А.П. Закалюк – умов другого порядку щодо умов першого порядку [6, с. 197]. Вони впливають на загострення побутових умов проживання особи, сприяють створенню відчуття соціальної несправедливості, правового нігілізму інших деформацій ціннісно-орієнтаційної сфери особистості. Таким чином, соціально-економічні умови для незаконного заволодіння транспортним засобом відіграють детермінуючу роль щодо негативних соціально-психологічних чинників.

Соціально-психологічні та соціально-культурні детермінанти – це фактори як внутрішньо-особистісного, так і зовнішнього (загальнокультурного, етичного) характеру [7, с. 45]. На формування особистості, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом без мети наживи впливає:

- послаблення соціальної ролі інституту сім'ї (знову ж таки через вимушеність постійного перебування у пошуку заробітку);

- збільшення з року в рік кількості соціальних сиріт;
- атрофія функцій школи як інструменту виховання;
- нерівність в можливостях доступу до вищої освіти;
- відсутність належної організації сфери дозвілля та культурного відпочинку;
- поширення пияцтва, алкоголізму і наркоманії серед різних прошарків населення країни.

Як показує наше дослідження, близько 40% осіб вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом без мети наживи у віці 14-18 років. Серед них 60% виховувалися в неповних сім'ях, а 60% — на момент вчинення злочинів перебували у стані сп'яніння.

Також особливе занепокоєння викликають певні недоліки виховання в родині. Мова йде про те, що «незрілість» шлюбів (і, як наслідок, великий відсоток розлучень), небажання або невміння займатися вихованням дитини, значне поширення насильства (від сексуального до економічного) в сім'ях накладають свій відбиток на формуванні особистості.

Крім того, необхідно наголосити на тому, що виховна робота в школі залишає бажати кращого. Передумова цього стану полягає в тому, що рівень професіоналізму педагогів та оплата їх праці часто не відповідають вимогам індивідуальної, творчої, а часом і профілактичної роботи зі школярами. Взаємодія школи зі спеціалізованими підрозділами органами внутрішніх справ майже відсутня, а вельми ефективні інститути медіації та шкільних служб порозуміння так і залишаються нереалізованими в Україні.

Така ситуація сприяє об'єднанню молоді у чисельні неформальні групи за специфікою субкультури (від кримінальних до депресивних субкультур готів, емо, хуліганської субкультури футбольних фанатів тощо). У таких групах існують розгалужені правила та власні нормативи. Частина таких об'єднань мають суто кримінальний характер, в яких підлітки здійснюють протиправні діяння. В решті ж випадків такі групи сприяють формуванню певних якостей особистості, що демонструють її залежність від діяльності групи, групового нарцисизму та підвищених потреб само актуалізації. Саме ці якості доволі часто знаходяться в основі вчинення акту незаконного заволодіння транспортним засобом з метою підтвердження свого статусу як члена групи, іншими словами певного «тесту на відповідність» вимогам тієї групи до якої відносить себе неповнолітня особа. Так, наприклад, група підлітків віком від 14 до 18 років назаконно заволоділа автомобілем ВАЗ 32-річної харків'янки, який був припаркований біля її будинку. Мотивом вчинення своїх злочинних діянь молоді люди пояснили бажання розважитись. В наслідок чого вони владмавши замок проникли до автівки, запустили двигун та відправились мандрувати по вулицях Харкова [8].

Поширення пияцтва, алкоголізму і наркоманії серед різних прошарків населення країни також виступає відповідним фактором, що обумовлює незаконне заволодіння транспортними засобами. Так, наприклад, на харківщині 63-річний громадянин, знаходячись в стані алкогольного сп'яніння незаконно заволодів автомобілем ВАЗ-2101 мешканки селища Бабаї. При цьому, він пояснив, що проходячи повз машини він побачив не зачинені двері і ключі в замку запалення. Сприймавши це як певний «знак з гори» вирішив покататись на автівці [9].

Наступною важливою детермінантою вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами є група *організаційно-управлінських факторів*, а саме: недоліки в діяльності правоохоронних органів з попередженням і розкриттям означених злочинів. В цьому аспекті слід, на нашу думку, звернути увагу на недостатню участь органів внутрішніх справ в усуненні умов, що сприяють вчиненню даного злочину, на

некваліфіковане проведення розслідування кримінальних справ по незаконному заволодінню транспортними засобами. Відсутня необхідна кількість співробітників для несення патрульно-постової служби, зокрема в місцях паркування автотранспорту. Низькою залишається розкриваність неправомірних заволодінь транспортними засобами.

Основні причини низького розкриття вказаних злочинів полягають, на нашу думку, в непрофесіоналізмі працівників правоохоронних органів; несумлінному відношенні до виконання своїх обов'язків, що полягає у невиконанні окремих слідчих дій в процесі розслідування кримінальних справ або ж невчасному порушенні останніх, що призводить до так званої «волокити».

Низька ефективність і якість проведення оглядів місць подій, в ході яких не використовуються можливості експертно-криміналістичних підрозділів. Прикладом може слугувати кримінальна справа, яку розглядає та аналізує Ю. В. Орлов. Зміст полягає в тому, що справа була порушена 5 травня 2008 р. за ч. 1 ст. 289 КК України в СВ Комсомольського РВ ХМВ УМВС України в Херсонській обл. відносно громадянина Т., який близько 4 годин 5 травня. 2008 р. намагався неправомірно заволодіти автомашиною марки «ГАЗ-3110», що належить громадянину Р. При спробі втечі з місця злочину Т. був затриманий співробітниками ППСМ. На допиті він пояснив, що проходив повз автомобіля, в якого були відкриті двері, при цьому в автомобіль він не проникав. Виїхавши на огляд місця події, слідчий разом зі спеціалістом-криміналістом вилучив з рульової колонки сліди пальців рук. Проведеною дактилоскопічною експертизою було встановлено, що вилучені сліди пальців рук належать підозрюваному Т. Грамотними діями слідчого версія громадянина Т. була спростована, і вина останнього доведена.

Лише у 5% випадків для виявлення і збирання доказів по розкритих справах використовується така ефективна слідча дія як обшук. Практика показує, що своєчасно проведений обшук має велике значення не лише для доказування обставин вчиненого злочину, але і для розкриття інших, як тих, по яким вже порушені кримінальні справи, так і невідомих органам внутрішніх справ [10, с. 161].

Серед недоліків в діяльності правоохоронних органів слід також виділити відсутність слідчо-оперативних груп з висококваліфікованими, співробітниками, що спеціалізуються на розкритті і розслідуванні досліджуваного виду злочинів, не приділяється належна увага проведенню загальнопрофілактичних і індивідуально-виховних заходів.

Важливою є сукупність технічних факторів, які роблять можливим вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом без корисливої. Найбільш істотними з них є:

а) відсутність сигналізації та інших протиугонних пристроїв на транспортних засобах;

б) залишення автомобіля без нагляду в місцях, що не охороняються.

Так, згідно проведеному дослідженню в 30% випадків були викрадені автомобілі, не забезпечені сигналізацією, і в 60% випадків транспортні засоби знаходилися без нагляду в місцях, що не охоронялися.

До *правових детермінант* вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами можна віднести: а) правовий нігілізм; б) соціально неефективні, криміногенно небезпечні положення нормативно-правових актів.

Всі вищезазначені причини і умови разом утворюють розгалужений детермінаційний комплекс незаконного заволодіння транспортними засобами без

корисливої мети. Своєчасне і повне виявлення цих факторів сприятиме протидії злочинності в цілому і досліджуваних видів злочинів, зокрема.

Ведучи мову про криміногенні фактори незаконного заволодіння транспортними засобами з метою наживи (корисливою метою), слід звернути увагу, що більшість з вищевикладених чинників здатні детермінувати вчинення цієї групи злочинів. Однак, однією з найбільш небезпечних в цьому питанні, на нашу думку є група *соціально-економічних факторів*.

Дослідження показують, що незаконні заволодіння транспортними засобами з корисливою метою вчинюються в результаті: а) труднощів із житлом (необхідність сплати банківського кредиту за житло, потреба у власному житлі у молодих людей); б) труднощів у працевлаштуванні; в) інших побутових труднощів майнового характеру; г) вчиненням злочинів як основне джерело доходів (професійна злочинність) [11, с. 192-254].

За даними нашого дослідження, здійснення незаконного заволодіння транспортними засобами більшість випадків пов'язані з низьким рівнем добробуту населення. Зокрема, в процесі вивчення думки практичних працівників органів внутрішніх справ про шляхи підвищення ефективності запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами, одним із питань було поставлене наступне: які основні причини і умови незаконного заволодіння транспортними засобами? Респонденти, відповідаючи на нього, на перше місце поставили матеріальні (90 %).

Негативно позначається на здійсненні крадіжок взагалі і незаконних заволодінь транспортними засобами з метою наживи, зокрема, незайнятість членів суспільства, особливо молоді, у сфері виробництва, але головне в тому, що багато членів суспільства не бачать перспективи поліпшення свого положення. Саме цим пояснюються психологічні зриви, або, як пишуть учені, соціальні «вибухи» в регіонах.

Друге, як вже вказувалося, — *чинники, пов'язані з недоліками в діяльності правоохоронних органів* по виявленню, розкриттю і розслідуванню незаконних заволодінь транспортними засобами. Це створює атмосферу безкарності, а також всездозволеності серед злочинців. Не забезпечується невідворотність покарання — один із найефективніших засобів спеціальної превенції. Злочинний досвід додає автозłodіям «упевненість в своїх силах» і злочин здійснюється ними вже з більшим рівнем майстерності у виконанні, маскуванні.

Гостроти ситуації додає поширеність корупції в правоохоронних органах: матеріальна незабезпеченість більшості працівників ОВС є потужним фактором у налагодженні зв'язків зі злочинцями, співпраці з останніми з використанням службового становища. Це, в свою чергу, об'єктивно ускладнює процес розкриття незаконних заволодінь транспортними засобами, зокрема тих, які вчинюються злочинними угрупованнями.

У роботі з протидії незаконному заволодінню транспортними засобами продовжує мати місце нескоординованість роботи підрозділів кримінальної міліції, адміністративної міліції та ДАІ. Сподіваємось, що прийняття закону України «Про національну поліцію» усуне вищезазначені недоліки в діяльності правоохоронних органів [12].

Вказані вище недоліки багато в чому залежать і від якісного складу кадрів, їх професіоналізму. Упущення в оперативно-розшуковій діяльності по запобіганню незаконному заволодінню транспортними засобами багато в чому є наслідком відсутності достатньої кількості оперуповноважених, які спеціалізувалися б на розкритті та превенції даних видів злочинів. Мають місце і інші недоліки організаційно-управлінського характеру.

Вище ми навели узагальнений перелік криміногенних факторів незаконного

заволодіння транспортними засобами. Поряд з цим слід зазначити, що останні варіюють залежно від віку злочинця, його соціального статусу, конкретного потерпілого. Останній відіграє важливу роль в механізмі вчинення злочину.

Підводячи підсумок викладеному вище, необхідно наголосити на тому, що фактори (чинники), що обумовлюють незаконне заволодіння транспортними засобами можливо поділити на дві великі групи, а саме: фактори, що обумовлюють незаконне заволодіння транспортними засобами без корисливої мети і фактори, що пов'язані із заволодінням з корисливою метою. При цьому, кожна з цих груп має важливе власне значення і несе особистий внесок в процес обумовлення незаконних заволодінь транспортними засобами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України : Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013-2014 року [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. — Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo. — Офіційний сайт Генеральної прокуратури України.
2. Арендаренко А. В. Угон транспортных средств (уголовно-правовой и криминологический аспекты): Дис....канд. юрид. Наук / Алла Владимировна Арендаренко. — М., 1991. — 203 с.
3. Киселёвская Л. М. Характеристика краж и угонов автотранспортных средства / Л. М. Киселёвская. — М.: Юрид.лит., 1979. — 189 с.
4. Панова Ю. Угон автомобиля или иного транспортного средства без цели хищения / Ю. Панова // Рос. юстиция. — 1997. — № 7. — С. 27—28.
5. Фунин О. В. Характеристика неправомерного завладения автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения (уголовно-правовой и криминологический аспекты): Дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Олег Вячеславович Фунин. — Рязань, 1999. — 204 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 1 / А. П. Закалюк. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 423 с.
7. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давиденко. — Х.: «Основа», 2003. — 368 с.
8. Захаренкова Е. В Харькове подростки угнали автомобиль / Е. Захаренкова // Медиа группа «Объектив» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.objectiv.tv/010815/116950.html>
9. На Харьковщине пьяный пенсионер угнал «копейку» для забавы // Новостное агенство «Харьков» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nahnews.org/311629-na-harkovshhine-pyanyj-pensioner-ugnal-kopejku-dlya-zabavy/>
10. Орлов Ю. В. Криминологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення. Монографія / Ю. В. Орлов. — Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2010. — 266 с.
11. Криминология. Учебник для вузов / С. М. Иншаков, С. Я. Лебедев, И. Д. Эриашвили. Под общ. ред Г. А. Аванесова. — М. : ДАНА, 2005. — 476 с.
12. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.